

Szedőterem a dombóvári múzeumban

Erky-Nagy Tibor

A történet 1980 tavaszán kezdődött: egy helyi üzemet bemutató sorozat keretében a Pátia Nyomda helybeli gyáregysége várta a dombóvári Művelődési Otthonban megrendezésre kerülő kiállítására látogatóit, különösen a pályaválasztás előtt álló fiatalokat. A bemutató előtti időszakban Vass Sándor, a nyomda vezérigazgatója és dr. Balipap Ferenc, a művelődési ház igazgatója megállapodtak abban, hogy a művelődési ház egyik alagsori helyiségében egy kis szedőtermet rendeznek be a nyomda nélkülözhető bútoraiból és anyagaiból, amely a későbbiekben szakkörként fog működni. A nem titkolt cél az volt, hogy a szakma iránt fogékony ifjak tanulmányaik elvégzése után a nyomdászszakmát válasszák hivatásul.

A szedőterem berendezésére és a szakkör vezetésére e sorok íróját kérték fel, ami örömet és megtiszteltetést jelentett. Mivel a helyiség nem volt túl nagy, egy régi próbanyomógépből, egy fém tördelőasztalból, valamint két-két magyar gyártású, fém betűszekrényből és tárolóreagárból állt a berendezés. A kenyérbetűk a dombóvári gyáregység Monotype gépén készültek, így a nonpareille, petit és garmond fokozatú betűkből elegendő mennyiség áll rendelkezésünkre. A keményírásból kisebb volt a választék; a nyomdában szinte csak ügyviteli nyomtatványokat állítottak elő, ezekhez elsősorban groteszk betűket (Reform, Gill, Elegant) használtunk. Természetesen akcidens betűink is voltak (Reklám kurzív, Ecsetírás, Pergamen, Ariston, Kalligráfia) a névjegyek, meghívók és plakátok szedésére, de a groteszk-akcidens betűk mennyiségének aránya kb. 80–20 volt, így a szakkör csak a használaton kívüli keménybetűket kaphatta meg. Arra viszont nagyon ügyeltünk, hogy valamennyi úrtöltő anyagból és léniából legalább egy kis mennyiség rendelkezésünkre álljon, ha másért nem, a bemutathatóság és a kézzelfoghatóság kedvéért – a későbbiekben ez nagyon hasznos ötletnek bizonyult.

Nyomdabelső

A szakkör első tagjai általános iskolások voltak, többségükben 12–14 évesek, de volt egy-két középiskolás is, sőt – ez akkoriban kisebbsajta szenzációnak számított – egy ifjú gépmester kollégánk is eljött kézi szedést tanulni. Mivel hetente csak egy alkalommal találkoztunk két órára, az elméleti képzést rövidre fogtuk, így a szakma alapfogásait „menetben” kellett megtanulniuk. A cél nem az volt, hogy elsajátítsák a szakmát, hanem az, hogy kedvet kapjanak hozzá. Bármit szabad volt kiszedni – ami abban az időben, amikor szinte csak írógéppel lehetett valamiféle „nyomtatványszerűséget” előállítani (azt is csak egy fokozatban és betűtípusban), nagy dolog volt! Volt, aki az óra-rendjét szedte ki; máris belekóstoltunk a táblázatszedésbe. Volt, aki kis elbeszélését szedte ki; meg kellett tanulnia a sorok kizárását, és a helyes elválasztás érdekében – mondjuk – annak kihajtását. Volt, aki saját versét szedte; meg kellett tanulnia azt úgy szednie és nyomtatnia, hogy az a szakmai előírásoknak megfeleljen. Megtanulták a szedővasat helyesen tartani és tartalmát elolvasni, a sorokat átemelni, megtanulták, hogy miért fontos a pontos sor-kizárás, valamint a zsineggel való szoros kikötés – ez utóbbi elmulasztását néha saját kárukon tapasztalták meg. Megtanulták a nyomógépet

felfestékezni, nyomtatni, majd a szedést letisztítani. Megtanulták, hogy csak ellenőrzés után rakjuk vissza a helyére a dursuszokat, kvadrátokat, léniákat, reglettákat és stégeket. (És főként: azonnal megtanulták, hogy egy „kolléga” tüzszentésekor mi is a teendő...)

A nyolcvanas években a budapesti Pátria Nyomdát a folyamatos terjeszkedés jellemezte, így az egykori Közlekedési (később: Rákóczi) Nyomdát is bekebelezte. Ennek kidobásra ítélt betűanyagát – több ütemben – Dombóvárra küldték beolvasztásra. Az egyik szállítmány azonban igazi kincset rejtett: egy hihetetlenül poros és szemetes kupachegy százéves díszítményeket és körzeteket tartalmazott, köztük olyan nagynevű öntőműhely termékét is, mint a lipcsei Schelter & Giesecke. Értékmentésként az emblémás kvadrátokat és stégeket is összegyűjtöttük, és különhelyeztük a többiekétől. A körzeteket mintegy kéthavi munkával megtisztítottuk, és az úrtöltőkkel együtt a szakkori helyiségbe szállítottuk. Ugyanekkor kaptunk több láda fabetút is, ami a nyomdán belüli ofszettechnológia tényerése miatt került selejtesre. Lehetőségünk nyílt még hagyományos cinkográfiai úton készített auto- és fototípiái klisék beszerzésére is, de szert tettünk vadonatúj, csillogó keménybetűkre is, amelyek ráfolása külön élvezetet jelentett. Zárókereteket, valamint egy- és többfészkes záróvasakat is szereztünk, így a bezárt szedésekről készült levonatok képe szebbé vált.

A bécsi Donaustadt Druckerei szedőtermi anyagai is Dombóvárra érkeztek, kis műhelyünk ennek betűanyagából is részesült. A magyar ékezetes betűk hiánya miatt ugyan alig szedtünk belőle, de elbűvölt bennünket a betűválaszték és az asztalos műremekeknek is beillő fa szedőszekrények és -fiókok.

A nyolcvanas évek vége felé a szakkori munka iránti érdeklődés már nem volt a régi. Két-három taggal működtünk, amit a helyiség szűkösége miatt nem nagyon bántunk. Tevékenységünk módosult: a saját tervezésű nyomtatványok mellett meghívókat, plakátokat és okleveleket készítünk a művelődési ház rendezvényeire. De ez sem tartott sokáig.

A kilencvenes évek elejére a szakkör kifulladásra, ráadásul a művelődési ház sem tudta finanszírozni további működését. Mindezeket túl a dtp-rendszerek elterjedése robbanásszerű változást idézett elő. Már senki nem akart

Betűfiók

piszkos ólombetút szedni (és visszaosztani), nyomógépet festékezni (majd letisztítani) és egyáltalán: a nehézkes ólom-formakészítéssel szemben ott állt tündöklő fényében a forradalmian új számítógép, forradalmian új programjaival, és egy új, eddig soha nem ismert világ felfedezése várt ránk. A frissítő tipoáradat – amiből a legkevésbé sem akartunk kimaradni – magával sodort bennünket. A kis szedőterem villanyát lekapcsoltuk, ajtaját bezártuk, kulcsát leadtuk. Egy évtizedig igazából feléje sem néztünk.

Aztán eljött az a pillanat is, amikor a Pátria Nyomda felszámolta magasnyomó formakészítését, betűanyagát beolvasztotta, rézanyagát eladta. Amikor a hírt megkaptam, akkor éreztem először, hogy a művelődési ház alagsorában otffelejített szedőteremre nagyon, de nagyon kell vigyázni, mert egy több száz éves szakmából már csak az a pár otffelejített betűfiók, az a pár száz úrtöltő és kvadrát és az az egy próbanyomógép maradt meg már csak nekünk, dombóváriaknak...

És egy kis hiányérzet, az is megmaradt.

A sok billentyű- és gombnyomogatás után néha szerettem volna, hogy újra fizikai érintkezésbe kerüljek a betűvel, a papírokkal, a festékekkel, hogy tapinthatam a kizárt sorok pontosságát, hogy érezhessem a klisék különös súlyát...

Erre csak 2001 nyarán kerülhetett sor, amikor az újonnan alapított múzeum vezetője, dr. Szőke Sándor úgy döntött, hogy helyet biztosít az egykori nyomdászszakkör anyagának bemutatására. A költözés egy nap alatt megtörtént. Az egykori főszolgabírói épületben kap-

tunk helyet, egy viszonylag kicsi, de igen jó természetes megvilágítású teremben. Egy év alatt rendszereztük az anyagot, és készen álltunk a látogatók fogadására.

Hogy egy kicsit aktivizáljuk is magunkat, 2003 elején vetettük fel az ötletet, hogy a március 15-ei megemlékezéseknek a múzeumi nyomda adjon otthont. Az elgondolás megvalósult: 2003. március 15-én korhű ruhákba öltözött gimnazisták Takács Istvánné betanításában nagyszámú közönség előtt mutatták be március 15-ének Petőfi által is megénekelte, dramatizált változatát, melynek csúcspontja a Nemzeti Dal és a 12 pont frissen készült nyomatainak szétszórása volt az – erre az alkalomra „Landerer és Heckenast Könyvnyomdája” feliratot viselő – nyomdaablakból. Ez a megemlékezés 2003 óta minden évben megrendezésre került, a dombóvári gimnáziumi ifjúság aktív részvételével.

2006 nyarán a Pátria Nyomda Dombóvári Gyáregysége bezárt. Gépeinek többségét eladták, de a régi és szívélyes munkakapcsolatnak köszönhetően az előtérben ipartörténeti műemlékként álló Liberty sajtót és Linotype szedőgépet kisnyomdánkunk sikerült megszereznie. G. Nagy Róbert dombóvári eszperantista jóvoltából Lengyel Pál szekszárdi nyomdájából egy régi, nagyméretű, fa betűszekrényre is szert tettünk, így lehetővé vált, hogy ebből, valamint a Liberty sajtóból egy száz évvel ezelőtti, ódon műhelyrészletet rendezzünk be.

2003. március 15.

Ebben a munkában nagy segítségünkre volt Somfalvi Zsolt gépmester és Erky-Nagy Dániel gimnáziumi tanuló. A régi Pátriás évek hangulatát segít megidézni néhány megmaradt munkatáska, néhány régi fénykép, munkalap és az egykori nyomda nagyméretű vendégekönyve, amibe látogatóink ma is írnak néhány gondolatot. Őrizzük emlékét fiatalon elhunyt kollégáknak, Kuvári Tamásnak, aki annak idején gépmesterként nálunk sajátította el a kézi szedés alapjait.

Szerepet kapott a nyomda a Múzeumok Éjszakája rendezvénysorozatban is, és elmondhatjuk, hogy kis műhelyünk ilyenkor igen nagy látogatottságnak örvend. Arra mindig ügyelünk, hogy üres kézzel senki ne menjen el tőlünk: vagy saját betűmintalapunk A3-as levonatát, vagy a Dombóvár és Vidéke című újság 1898-as mutatószámának faksimiléjét kapják ajándékba az idelátogatók – azzal a figyelemzetéssel, hogy vigyázzanak, ez nem fénymásolat, a festék csak fél nap múlva lesz száraz... A Liberty működési elvének ismeretése a műszaki érdeklődésűeket, a klisékről készült nyomatok a művészi hajlamokkal megáldottakat hozza lázba. Azokon a délutánokon és esteiken, ha többel nem is, de egy mondatral mindenkinek bővül az ismerete erről a szakmáról.

Az évek folyamán sok helyre eljutott a Pátria Nyomdaterem híre: szerepelt többek között a televízió Főtér című műsorában, valamint a Teknőc a láthatáron című tévés gyermekműsorban, de Czákó Zsolt, a határokon túl is elismert magyar tervezőgrafikus is itt készítette Simon Loxley: Titkok és történetek a betűk mögötti világból című könyvének fejezetkezdő képeit a magyar kiadáshoz.

2009-ben dr. Kriston-Vízi József, a múzeum örökmozgó igazgatójának jóvoltából a nyomda az Oktatási és Kulturális Minisztérium „Unokáink is látni fogják – A műszaki örökség reneszánsza” című pályázatán vissza nem térítendő támogatást nyert arra, hogy a helyiséget szinte beborító nyolc színes tablón az egyetemes, a hazai és a helyi nyomdatörténet kiemelkedő állomásait bemutassa. Ezt a képeskönyv jellegű ismeretterjesztő anyagot a pedagógusok több tantárgy oktatása során is használhatják, ugyanakkor az idelátogatók szóbeli kalauzolás nélkül is betekintést nyernek a nyomdászat több mint ötszáz éves fejlődéstörténetébe.